

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα εκδότη.....	11
Πρόλογος.....	13
Εισαγωγή.....	23
Το Χρονικό	
Ο Υποπρόξενος	30
Σάμος.....	46
Ο Κρητικός.....	53
Η περίπολος	68
Η παγίδα	75
Αιχμαλωσία	81
Οι πρόσφυγες.....	101
Ο ενωματάρχης.....	114
Καναπίτσα	123
Αρκοί.....	132
Πυροτέχνημα	144
Αδρία.....	151
Η αερομαχία.....	159
Οι αντάρτες	166
Μεταφορές.....	179
Τένεδος.....	192
Διάλειμμα.....	206
Γενή Λιμάν	212
Η απελευθέρωση.....	223
3 περιστατικά.....	236
Ευχή.....	249
Ένας σύγχρονος Ομηρίδης.....	251
Πηγές	259
Ευρετήριο.....	270

Χάρτες

1. Ευρώπη, η Μέση Ανατολή και η Βόρεια Αφρική στα τέλη του 1941.....	26
2. Η Ελλάδα υπό τριπλή κατοχή, 1941 - 1943.....	27
3. Το μπουγάζι Χίου - Τσεσμέ και το πρώτο ταξίδι στον Τσεσμέ	31
4. Τα πρώτα ταξίδια για Σάμο και Αρχιούς	59
5. Η αιχμαλωσία των Μηνιώτηδων και η φυγή τους	88
6. Η διάσωση των προσφύγων της Μάκρης.....	111
7. Οι διαδρομές προς Αρχιούς	134
8. Οι Αρκοί και οι γύρω νησίδες.....	135
9. Οι αποστολές στο Γκιουμουσλούκ και στη Λέρο.....	157
10. Το ταξίδι στη Λέρο	161
11. Οι διαδρομές προς Πετρίες Ευβοίας	178
12. Η αποστολή παρατήρησης στο Αγιασμάτ και στα Μαυριά	197
13. Η τροφοδοσία του Ιερού Λόχου στον Κάβο Ατζανό	215

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΚΔΟΤΗ

Είναι ένα διπλό χρέος για μένα η έκδοση του βιβλίου τούτου, που πραγματοποιείται με καθυστέρηση πέντε χρόνων.

Πρώτα για το περιεχόμενο του. «Οι Μηνιώτες στην Κατοχή» είναι οι αναμνήσεις και τα βιώματα του Γιώργη Μηνιώτη για την δράση του πατέρα του κατά τα πέτρινα χρόνια της Γερμανικής Κατοχής (1941-1944).

Πληθώρα στοιχείων δίνονται μέσα απ' αυτές τις διηγήσεις, που όσο κι αν, αναπόφευκτα, χρωματίζονται από την υποκειμενικότητα του συγγραφέα, αφορούν γεγονότα ιστορικά. Και οποιαδήποτε πληροφορία, οποιαδήποτε προσωπική ιστορία για την περίοδο εκείνη που σημάδεψε πατρίδες και τόπους, είναι πολύτιμη και σπουδαία. Η καταγραφή της βοηθά στην μελέτη της γενικότερης Ιστορίας μας και χρέος μας η κοινοποίησή της.

Με σκέψεις όμοιες μ' αυτές, ο αδελφός μου Αντώνης άρχισε να δουλεύει το βιβλίο τούτο, χρόνια πριν, θεωρώντας καθήκον την έκδοσή του. Ήταν το τελευταίο βιβλίο που δούλεψε και ολοκλήρωσε, μα δεν πρόλαβε να το δει τυπωμένο.

Και αν, από τότε μέχρι σήμερα, έχει περάσει μεγάλο διάστημα, είναι γιατί οι συνθήκες και οι χρονικές συγκυρίες δεν μας επέτρεψαν την έκδοσή του.

Χρέος, λοιπόν, η πραγματοποίηση της έκδοσης τούτης, όπως επιθυμούσε ο Αντώνης, που πίστεψε στην σπουδαιότητά της, με όλη την ευαισθησία και την αγάπη που τον χαρακτήριζαν για κάθε τι που αφορούσε το νησί μας και τους ανθρώπους του.

Στην μνήμη του αδελφού μου Αντώνη και στην μνήμη όλων των απόντων που σχετίζονται μ' αυτό το βιβλίο, αφιερώνεται η έκδοση αυτή.

Γιάννης Ν. Παληός

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η σχέση της οικογένειάς μου με τους Μηνιώτηδες ξεκινάει στα τέλη του 19ου αιώνα, όταν η Αφροδίτη Μιχαλάκη παντρεύτηκε στην Κάτω Παναγιά Μ. Ασίας το Γιώργη Μηνιώτη, παππού του συγγραφέα. Η μητέρα της Αφροδίτης, η Λουλουδή, ήταν αδελφή του προπάππου μου Παντελή Καζάνα. Συνεπώς η Αφροδίτη ήταν πρώτη εξαδέλφη της γιαγιάς μου Αργυρώς, κόρης του Παντελή Καζάνα, και ο καπετάν-Σταμάτης Μηνιώτης, γιος του Γιώργη και της Αφροδίτης, δεύτερος ξάδελφος της μητέρας μου και μακρινός μου θείος. Τέλος ο συγγραφέας, ο Γιώργης Μηνιώτης ο νεώτερος, ήταν τρίτος μου ξάδελφος, παρ' ότι πάνω από 30 χρόνια μεγαλύτερος.

Μετά το γάμο του καπετάν-Σταμάτη, η συγγένεια των οικογενειών ενισχύθηκε κι άλλο, αυτή τη φορά απ' την πλευρά του παππού μου Σταμάτη Χατζηγιάννη, συζύγου της Αργυρώς. Η μητέρα του Βασιλικώ, το γένος Πιττά, ήταν αδελφή της Μαρίας Πετράκη, μητέρας της νεώτερης Αφροδίτης, της συζύγου του Σταμάτη Μηνιώτη. Ο παππούς μου ήταν συνεπώς πρώτος ξάδελφος της Αφροδίτης, οπότε ο συγγραφέας Γιώργης Μηνιώτης ήταν από αυτή τη μεριά δεύτερος ξάδελφος της μητέρας μου, και μακρινός μου θείος!

Η διπλή αυτή συγγενική σχέση, καθώς και η κοινή καταγωγή από την Κάτω Παναγιά, είχαν δέσει πολύ σφιχτά τις δύο οικογένειες, του καπετάν-Σταμάτη και του παππού μου, του συνονόματου του Σταμάτη Χατζηγιάννη, παρ' ότι οι Μηνιώτες έμεναν μόνιμα στη Χίο και οι Χατζηγιάννηδες στην Αθήνα. Από πριν τον πόλεμο είχαν πυκνή αλληλογραφία, αντάλλαζαν φωτογραφίες και βλέπονταν συχνά, κατά κύριο λόγο βέβαια όταν ο καπετάν-Σταμάτης Μηνιώτης κατέβαινε στην Αθήνα για δουλειές, αλλά και μια-δυο φορές για λόγους υγείας.

Η μητέρα μου Λίτσα Πουλημένου με τον καπετάν Σταμάτη Μηνιώτη μπροστά στο άγαλμα του Κανάρη στη Χίο, 6 Σεπτεμβρίου 1939. (Σ.Χ.)

Το καλοκαίρι του 1939 η μητέρα μου Λίτσα, 11χρονο κορίτσι τότε, φιλοξενήθηκε από τους Μηνιώτηδες στο σπίτι τους στα Νένητα. Αυτό πρέπει να ήταν και το μοναδικό της ταξίδι για λόγους αναψυχής όσο ήταν παιδί.

Ένα βράδυ, όπως κάθονταν στον πάνω όροφο του σπιτιού, άκουσαν ανατριχιαστικούς θορύβους και τριξίματα από το ισόγειο, που χρησιμοποιούνταν σαν στάβλος και αποθήκη. Η κυρά Αφροδίτη, η μητέρα του συγγραφέα, ξεκίνησε τότε να διηγείται ιστορίες για τον «Χότζα», κάποια φοβερή φιγούρα που χρησιμοποιούσαν για να τρομάζουν τα παιδιά.

Όπως είναι φυσικό, τα μικρότερα παιδιά πανικοβλήθηκαν, μαζί και η μητέρα μου. Απαίτησαν να πάει κάποιος κάτω να δει τι συμβαίνει, και ο κλήρος έπεσε στο μεγαλύτερο παιδί, το Γιώργη, 12χρο-

νο τότε. Ο ατρόμητος Γιώργης κατέβηκε κάτω να δει.

Τι είχε συμβεί; Ο «Χότζας» ήταν η κατσίκια της οικογένειας! Δεμένη όπως ήταν απ' το λαιμό, είχε μπλέξει το σχοινί της και, προσπαθώντας να ελευθερωθεί, κτυπούσε σε διάφορα αντικείμενα, κουβάδες κ.λπ., και έκανε όλους αυτούς τους τρομακτικούς θορύβους.

Αυτό το περιστατικό έμεινε για πάντα στη μνήμη της μητέρας μου, και μας το διηγούνταν αργότερα πολλές φορές.

Τα προπολεμικά χρόνια ήταν χρόνια δύσκολα για τους Μηνιώτες.

Ο Σταμάτης, αφού πολέμησε σαν εθελοντής στη Μακεδονία και στη Μικρά Ασία, κατέληξε, πέφτοντας στη θάλασσα για να σωθεί, πρόσφυγας στα Νένητα. Εκεί δούλεψε σαν ναυτικός, πλέοντας σ' όλο το ανατολικό Αιγαίο, πότε σαν έμπορος, πότε ψαράς και πότε

κοντραμπατζής, ακολουθώντας την οικογενειακή παράδοση.¹

Μια εποχή, στα μέσα της δεκαετίας του 1920, οι αρχές τον αναζητούσαν, αυτόν και τον αδελφό του τον Αριστοφάνη, για κοντραμπάντο καπνού. Και ο μεν αδελφός του, για να γλιτώσει, έφυγε και πήγε να ζήσει μόνιμα στη Λέρο, στα ιταλοκρατούμενα τότε Δωδεκάνησα, ο δε καπετάν-Σταμάτης μάρκαρε σε καράβια που ταξίδευαν σ' όλο το Αιγαίο και στη Μεσόγειο, επισκεπτόμενος ευκαιριακά, και πάντα κρυφά, την οικογένειά του στη Χίο.

Κάποια φορά βρέθηκε και στη Μασσαλία, στη νότια Γαλλία. Όπως περιδιάβαινε στο λιμάνι, άκουσε να τον φωνάζουν. Γυρνάει και βλέπει κάποιον, άγνωστό του, να φωνάζει, κουνώντας τα χέρια του: «Βρε Σταμάτη, δεν με γνωρίζεις;»

Ήταν ένας Τούρκος που ο καπετάν-Σταμάτης είχε γλιτώσει από βέβαιο θάνατο την εποχή που ο ελληνικός στρατός ήταν στη Σμύρνη, και τώρα είχε γίνει πρόξενος της Τουρκίας στη Μασσαλία. Μαθαίνοντας λοιπόν ο Τούρκος το πρόβλημα του σωτήρα του, του έβγαλε χαρτί ότι όλα αυτά τα χρόνια ήταν υπάλληλός του στο τουρκικό προξενείο της Μασσαλίας, και άρα έλειπε από τη Χίο και δεν μπορούσε να κατηγορηθεί για τίποτε. Με το χαρτί αυτό ο Σταμάτης μπόρεσε να επιστρέψει στη Χίο, και να καθαρίσει μια και καλή με τις αρχές.

Τον καπετάν-Σταμάτη τον γνώρισα κι εγώ, παιδί τότε, στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και αρχές του '70. Ερχόταν στο σπίτι μας

Ο Σταμάτης Μηνιώτης με συμπολεμιστή του στη Μικρά Ασία, γύρω στο 1920. (Σ.Χ.)

1. Τον πατέρα του Σταμάτη, τον Γιώργη, τον έπιασαν οι Τούρκοι το 1908 για λαθρεμπόριο. Τον πήγαν στη Σμύρνη και τον βασάνισαν, όμως για να γλιτώσει τ' αδέρφια του που ήταν οι πραγματικοί υπαίτιοι, δεν έβγαλε λέξη. Όταν τελικά αποφυλακίστηκε είχε τόσο κλονιστεί η υγεία του, που μετά από λίγο πέθανε.

πάντα με γεμάτα χέρια, φέροντας υπέροχα φρέσκα ψάρια που έπιαναν με τις τράτες αυτός και οι γιοι του. Μια φορά μάλιστα μας έφερε και κάτι τεράστια καβούρια, τα οποία όμως τελικά δεν φάγαμε. Στο βράσιμο χύθηκαν τα ζουμιά τους και μας έμειναν μόνο τα κελύφη, που τα είχαμε κρατήσει σαν ενθύμιο για πολλά χρόνια.

Τις φορές που μας επισκέπτονταν πιάνανε τη συζήτηση με τον παππού μου, άλλον μεγάλον αφηγητή, και πολλές φορές η συζήτηση αυτή περιστρεφόταν γύρω απ' τις ιστορίες της Κατοχής. Έτσι, κάποια απ' τα περιστατικά που αφηγείται ο γιος του ο Γιώργης στα απομνημονεύματά του, τα είχα ακούσει από τότε. Θυμάμαι χαρκτηριστικά τις διηγήσεις για τα ταξίδια του καπετάν-Σταμάτη στην Εύβοια, και το πώς έσωσε εκατοντάδες Εβραίους, μεταφέροντάς τους από εκεί στην Τουρκία.

Βέβαια, το κυριότερο, που το είχα ακούσει απ' τον παππού μου δεκάδες φορές, ήταν ότι ο καπετάν-Σταμάτης είχε σώσει την οικογένειά μας στην Κατοχή, στέλνοντάς μας αρκετές φορές μέσω γνωστών του ανταρτών κοφίνια με τρόφιμα, καθώς και κάμποσες χρυσές λίρες.

Ο καπετάν-Σταμάτης είχε κι αυτός καταγράψει τα απομνημονεύματά του σχετικά με τις περιπέτειές του στην Κατοχή. Τα είχε μάλιστα στείλει στον συγχωριανό του Νίκο Θεοφανίδη, εκδότη του περιοδικού «Ρομάντσο», για να τα δει και πιθανόν να τα δημοσιεύσει. Άγνωστο πώς, τα απομνημονεύματα αυτά χάθηκαν, αν και βέβαια αξιοποιήθηκαν εν μέρει ως πηγή για τα άρθρα του Γ.Β. Ιωαννίδη στο περιοδικό αυτό. Τριάντα χρόνια μετά, ο γιος του Γιώργης έγραφε τα δικά του απομνημονεύματα για τις, κατά μεγάλο μέρος κοινές, εμπειρίες τους.

Πριν τα γράψει, αλλά και μετά, του άρεσε να διηγείται τις περιπέτειες της Κατοχής, όπου εύρισκε ευήκοο ακροατήριο. Έτσι, πριν δέκα χρόνια που είχα επισκεφθεί με τη γυναίκα μου τη Χίο για διακοπές και μέναμε στα ενοικιαζόμενα δωμάτια του Γιώργη, καθόμαστε τα βράδια με ένα ουζάκι στο χέρι, κι ακούγαμε κι εμείς τις παλιές ιστορίες.

Τις ξανάκουσα αργότερα, το φθινόπωρο του 2008, όταν φιλοξενήσαμε το Γιώργη στην Αθήνα, όπου είχε έρθει για λόγους υγείας, και τότε έμαθα για πρώτη φορά και την ύπαρξη του χειρογράφου με τα απομνημονεύματά του. Ένα μήνα μετά, με την ευκαιρία

ενός σύντομου ταξιδιού μου στη Χίο, του ζήτησα να μου δώσει το χειρόγραφο για να το διαβάσω, να το δακτυλογραφήσω σε υπολογιστή, και να το επιμεληθώ. Το έκανε με χαρά.

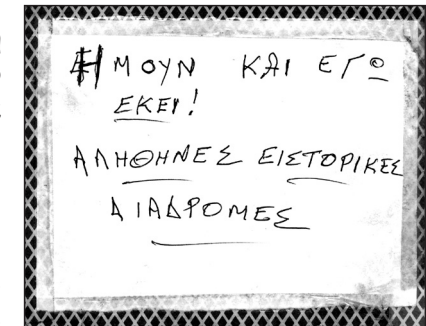
Τα απομνημονεύματα του Γιώργη, που ήταν γραμμένα σε ένα χοντρό τετράδιο, είχαν αρκετά προβλήματα, άλλα ασήμαντα και άλλα σοβαρότερα.

Από τα ασήμαντα ήταν η ορθογραφία, την οποία διόρθωσα, και ο χωρισμός σε προτάσεις, όπου χρειάστηκε να επέμβω συχνά. Αντίθετα, τη γλώσσα και τη σύνταξη δεν τα πείραξα, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις.

Ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα ήταν οι αναφορές στη γενικότερη κατάσταση του πολέμου που, εκτός από το ότι είχαν ορισμένα ιστορικά λάθη, τα γεγονότα τοποθετούνταν συχνά σε λάθος ημερομηνίες, πράγμα που επηρέαζε και τη γενικότερη ροή της αφήγησης. Όταν ανέφερα το πρόβλημα αυτό στο Γιώργη, μου έδωσε την άδεια να μετακινήσω τα τμήματα αυτά του κειμένου στις κατάλληλες θέσεις και να προβώ στις πρέπουσες διορθώσεις. Έτσι, το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίστηκε.

Γενικά πάντως, τα απομνημονεύματα δεν μπορούν να θεωρηθούν ιστορικά κείμενα. Είναι όμως πολύτιμα γιατί διασώζουν σκηνές της μικροϊστορίας, που αλλιώς θα χάνονταν. Γι' αυτό οι γενικές ιστορικές αναφορές πρέπει να διαβάζονται με επιείκεια, και μεγαλύτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στις προσωπικές εμπειρίες του συγγραφέα.

Ένα άλλο πρόβλημα ήταν τα ονόματα των ξένων πρωταγωνιστών της αφήγησης. Σαν παράδειγμα, το όνομα του Γερμανού διοι-

Το εξώφυλλο του τετραδίου και ο τίτλος των απομνημονευμάτων του Γ. Μηνιώτη.

Η επίσκεψή μου στο σπίτι του Γιώργη Μηνιώτη στη Χίο, το φθινόπωρο του 2008. (Γ.Π.)

Όσο επιμελούμουν το κείμενο, η κατάσταση της υγείας του Γιώργη Μηνιώτη επιδεινώνονταν, και τελικά το βράδυ της 10ης προς την 11η Μαΐου 2009 μας άφησε για πάντα.

Στη μνήμη του λοιπόν, όπως και στη μνήμη του καπετάν-Σταμάτη, του Noël Rees και των άλλων ηρώων της παρακάτω ιστορίας, θά 'θελα να αφιερώσω αυτό το βιβλίο.

Κατά τη διάρκεια της επιμέλειας του χειρογράφου, πολύτιμη στάθηκε η συμβολή του καπετάν Ξενοφώντα Μηνιώτη, αδελφού του συγγραφέα, που με βοήθησε να διευκρινίσω ορισμένα σκοτεινά σημεία και έθεσε στη διάθεσή μου το αρχείο του. Στο σημείο αυτό θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τους Tom Rees για τα ενθαρρυντικά του λόγια και την υποστήριξή του, και Craig Encer, διαχειριστή της ιστοσελίδας «Levantine Heritage», για το «χτένισμα» της αγγλικής περίληψης και την ανάρτησή της στην ιστοσελίδα του, καθώς και για τις πληροφορίες και τις φωτογραφίες που μου παρείχε. Ευχαριστίες χρωστώ επίσης στις / στους Marie-Anne Marandet, Αχιλλέα Χατζηκωνσταντίνου, George Galdies, Mark Giraud, George Vassiadis, Νίκο Πέππα και Δόξη Μηλιδάκη για το υλικό που μου επέτρεψαν να χρησιμοποιήσω. Τέλος, ευχαριστώ και τον φίλο μου Δημήτρη Τζουβάλη για την παρότρυνση να κατασκευάσω και να συμπεριλάβω στο βιβλίο τους ιστορικούς χάρτες, που διευκολύνουν πολύ στην κατανόηση των διαδρομών που περιγράφονται.

Γιώργος Πουλημένος
Αθήνα, Φθινόπωρο 2009

Το Συμπόσιο των Λεβαντίνων

Στις αρχές Νοεμβρίου του 2010, στα πλαίσια του συμποσίου «The Levantines: Past, Present & Future» που έγινε στη Σμύρνη, έκανα μια εικοσάλεπτη παρουσίαση των απομνημονευμάτων του καπετάν Γιώργη.

Το θέμα της παρουσίασης βέβαια λίγη σχέση είχε με τους Λεβαντίνους, εφαπτόμενο μ' αυτούς σχεδόν αποκλειστικά λόγω της λεβαντίνικης καταγωγής του Noël Rees. Εν τούτοις, εντυπωσιάστηκα από τη θερμή ανταπόκριση του κοινού, αποτελούμενου κυρίως από απογόνους των Λεβαντίνων, αυτού του ξεχασμένου περιφερειακού κομματιού του Ελληνισμού.

Στις συνομιλίες μου μετά την παρουσίαση με ακροατές, κάποιες στα αγγλικά αλλά και πολλές στα ελληνικά, ή μάλλον στα σμυρναίικα, εισέπραξα αρκετά κολακευτικά σχόλια, παράλληλα όμως συγκέντρωσα και αρκετά πρόσθετα στοιχεία για την οργάνωση του Noël Rees και την κατάσταση στη Σμύρνη και τον Τσεσμέ την εποχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, από ανθρώπους που τα έζησαν αυτοί οι ίδιοι ή κάποιοι συγγενείς τους.

Για τις πληροφορίες αυτές θα ήθελα να ευχαριστήσω μεταξύ άλλων τους D. (που δεν θέλησε ν' αναφερθεί το όνομά του), Valerie Neild-Blackler και Nesim Levi, ενώ για την ευκαιρία που μου δόθηκε να μιλήσω στο συμπόσιο, πολλές ευχαριστίες χρωστάω στους οργανωτές Craig Encer, Alex Baltazzi† και George Galdies, καθώς και στο Εμπορικό Επιμελητήριο της Σμύρνης που το φιλοξένησε.

Γιώργος Πουλημένος
Σμύρνη, Νοέμβριος 2010